

SZONDI ILDIKÓ

Délvidék

A XIX. század végén honosodott meg Magyarországon a Délvidék szó használata, amely alatt Bácska, Bánát, Szerémség, Drávaszög, Muraköz, Katonai határőrvidék, Délőrség területek voltak értendők. A földrajzi határok pontos meghatározására csak Trianon után került sor. Ezt követően a Délvidék alatt azt a részt jelöljük meg, amelyet Horvátország (Szlavónia és Dalmácia) kivételével a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatoltak.

Az 1910-es magyar népszámlálás adatai szerint a Magyarország délnyugati részén, a hajdani Vas és Zala vármegye területén fekvő, a ma Szlovéniához tartozó Muravidéknek (Prekomurje) nevezett területén (940 km²) a 91.436 lakos 22,3%-a (20.346 fő) volt magyar, 73,1%-a pedig (66.790 fő) vend (szlovén), a ma Horvátországhoz tartozó Muraköz (Međimurje, 795 km²) 93.837 fős lakosságának 91,1%-a volt horvát.

A ma Horvátországhoz tartozó Drávaszög a Baranya vármegye délkeleti részét képezte. E terület lakosságának (50.797 fő) 19,6%-a (20.134 fő) magyar volt.

Az 1849–1860 között fennálló szerb Vajdaság felújításaként létrejött Vajdaság magában foglalta még Bácskát és Bánátot. Bácskában (8.669 km²) volt a magyarok aránya a legmagasabb, a 697.101 fős lakosság 41,8%-a magyar volt (291.433 fő); a délszlávok 27,5%-ot, a németek 23,2%-ot alkottak. Bánátban (9.344 km²) a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került területen 572.771 lakos élt. Ebből a délszlávok 43,9%-ot tettek ki. A magyarok száma 1910-ben 109.343 fő volt (19%).¹

Fontos megemlíteni, hogy Trianon után a Drávaszög Vajdaság részeként került a délszláv államhoz, és csak „Tito Jugoszláviájának” belső határai meghúzása idején (1945-ben) került Horvátországhoz, tehát addig a Duna–Dráva közötti térség is a Délvidék fogalma alá esik.

A Vajdaság, vagyis a szűkebb értelemben vett Délvidék alatt értjük Bácskát (a történelmi Bács-Bodrog és Csongrád vármegyék Jugoszláviához csatolt részei), Bánátot (a történelmi Krassó-Szörény, Temes és Torontál vármegyék Jugoszláviához csatolt részei)², és az egykori Szerém vármegye nagyobb részét. Meg kell azonban említeni, hogy a délszláv irodalom számára ez a fogalom ismeretlen, nincs is elfogadott horvát illetve

---

¹ A. SAJTI ENIKÓ: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. 140. p.

² SZONDI ILDIKÓ-GYÉMÁNT RICHÁRD: *Bevezetés a demográfiába*. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2004. 168. p.

szerb fordítása. Jugoszláviában a magyarokat általában együtt szokták bemutatni, a Vajdaság számított a magyar kisebbség „védett” területének, és „második hazájának.”

A Délvidék vallási struktúráját illetően tapasztalható, hogy 1880 és 1931 között a katolikusok mindig többségben voltak, arányuk népszámlálásonként 54–57 % között hullámzott. A megszámlált lakosság egyharmada (30–33 %) pravoszláv volt, a protestánsok hányada pedig 11–12 % körül ingadozott, amíg az izraeliták 1–2 % -ot értek el.

A katolikusok aránya 1880 és 1921 között kis mértékben növekedett, 1921 és 1931 között azonban csökkent. Ezzel ellentétben a pravoszlávok és a protestánsok hányada 1880 és 1921 között általában csökkent, majd 1921 és 1931 között növekedett. Az is kiemelhető, hogy az 1880 és 1910 közötti növekedési arányok a feltételezhető természetes szaporodásnál nagyobbak. Az 1921 és 1931 közötti periódusban a pravoszláv és a protestáns vallású népesség vándorolt be a Délvidékre, a kiköltözött (részben elvándorolt), vagy az óceánon túli országokba kivándorolt lakosság között pedig a katolikusok voltak nagyobb számban.

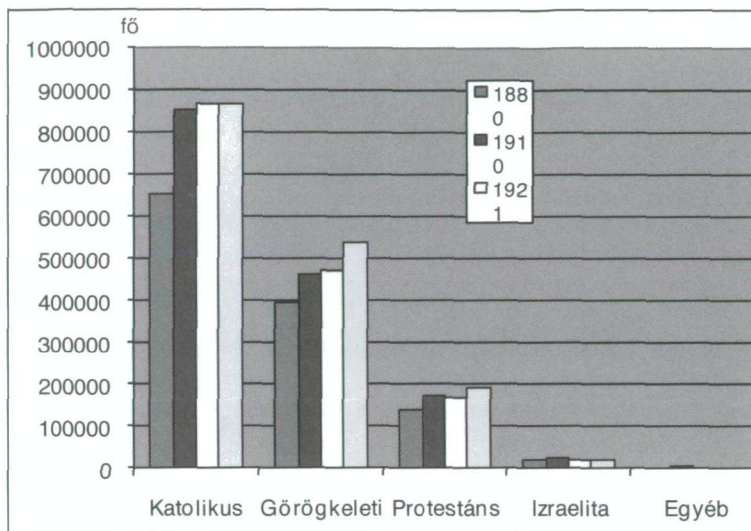
1. sz. táblázat

A Délvidék népességének vallási megoszlása, 1880–1931

Év	Katolikus	Görögkeleti	Protestáns	Izraelita	Egyéb	Összesen
<i>Fő</i>						
1880	651	394 310	140	22	2 229	1 210
	165		636	075		415
1910	853	461 965	172	23	4 495	1 515
	138		488	564		649
1921	868	474 534	169	19	1 580	1 535
	553		574	741		990
1931	866	540 503	190	19	1 522	1 618
	897		180	351		453
<i>Megoszlás</i>						
1880	53,80	32,58	11,62	1,82	0,18	100,0
1910	56,29	30,48	11,38	1,55	0,30	100,0
1921	56,55	30,89	11,04	1,29	0,10	100,0
1931	53,56	33,40	11,75	1,20	0,09	100,0

1. sz. ábra

A Délvidék népességének vallási megoszlása, 1880–1931

Egy korábbi népszámlálás százalékában

1910 (1880=100,00)	125,22	131,02	117,16	122,65	106,75	201,66
1921 (1910=100,00)	101,34	101,81	102,72	98,31	83,78	35,15
1931 (1921=100,00)	105,37	99,81	113,90	112,15	98,02	96,33

Az 1880. évi népszámlálás százalékában

1910	125,22	131,02	117,16	122,65	106,75	201,66
1921	126,90	133,38	120,35	120,58	89,43	70,88
1931	133,71	133,13	137,08	135,23	87,66	68,28

Forrás: KSH, A Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

Ha összehasonlítjuk a megyéket, akkor tapasztalhatjuk, hogy 1880-1910 között Baranyából többnyire a protestánsok vándoroltak el, és az első világháború évtizedében (1910–1921) is minden megyében csökkent a protestánsok létszáma. A pravoszlávok száma – Temes és Torontál megyét kivéve – a többi megyében egy évtized alatt fele akora ütemben növekedett, mint a megelőző három évtizedben. A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság első évtizedében (1921–1931) a pravoszlávok száma gyarapodott a legnagyobb ütemben, Baranya, Zala, Temes és Torontál megyékben pedig csökkent a katolikusok száma. A protestánsok Baranya és Vas megyében megfogyatkoztak, de a többi megyében mintegy tizedével (Temes megye kivételével, ahol 64,7 %) növekedett a számuk. Az izraelita hitűek száma 1880–1910 között még kis mértékben növekedett, ezt követően viszont minden évtizedben csökkent.

Nézzük meg külön a megyék, a járások és a városok vallási megoszlását a tárgyalt időszakban.

A) A megyék tekintetében a következő kép alakul:

Katolikus és protestáns többségű megyék a következők voltak:

Zala: katolikus (97–98%) – protestáns (0,8–1,1%)
 Vas: katolikus (52–59) – protestáns (41–47)

Katolikus és görögkeleti többségű megyék:

Bács–Bodrog: katolikus (58–65%) – görögkeleti (20–25%)

Pravoszláv és katolikus többségű megyék:

Krassó–Sz.: görögkeleti (51–60%) – katolikus (38–47%)
 Temes: görögkeleti (63–66%) – katolikus (31–33%)
 Torontál: görögkeleti (51–55%) – katolikus (36–39%)

Katolikus és görögkeleti, illetve protestáns többségű megyék

Baranya: katolikus (65–72%) – görögkeleti (12–21%), illetve protestáns (12–16%)
 Csongrád: katolikus (85–88%) – görögkeleti (0,1–14%), illetve protestáns (0,1–1,5%)

Forrás: KSH, A Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

2. sz. táblázat

Az egyes felekezetekhez tartozók számának változása megyénként, százalékban
(1880 = 100,0)

Megye	Katolikusok	Görögkeletiek	Protestánsok	Izraeliták
1931				
Krassó-Szörény	76,5	101,2	–	–
Temes	126,6	119,6	253,7	62,7
Torontál	119,9	126,1	152,4	69,4
1941*				
Baranya	123,5	160,3	62,3	71,2
Vas	116,3	–	90,6	36,7
Zala	144,8	213,3	133,2	43,4
Bács	154,5	128,6	127,9	97,7
Csongrád	1104,0	71,4	52,5	102,4

* *Megjegyzés: A különbözőség a területváltozások következménye.*

Forrás: KSH, a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

A Délvidék alatt értendő terület 1931-ben és 1941-ben nem volt azonos, hiszen mint megjegyeztük, 1941-ben a Tisza–Maros szöge nem tartozott Magyar-országhoz. Ezért az alábbiakban külön részletezzük a Duna jobb partjának és a Duna–Tisza közének 1880–1931. és 1880–1941. évi vallásonkénti növekedési/ csökkenési adatait, valamint a Tisza–Maros szögének 1880–1931. évi hasonló arány számait, végül pedig a Délvidék azonos vallású népességének növekedési/ csökkenési számait az 1931., illetve az 1941. évi területre vonatkozóan.

*Az azonos vallású népesség számának változása régióként százalékban
(1880=100,0)*

Régió	Katolikusok	Görögkeletiek	Protestánsok	Izraeliták
<i>1931</i>				
Duna jobb partja és Duna–Tisza köze	137,5	163,8	110,1	95,0
<i>1941</i>				
Duna jobb partja és Duna–Tisza köze	149,2	130,8	115,1	89,1
<i>1931</i>				
Tisza–Maros szöge	121,0	124,4	161,7	68,3
<i>1931</i>				
Délvidék	133,2	137,1	135,2	74,1
<i>1941</i>				
Délvidék	110,6	42,1	91,7	64,5

Forrás: KSH, a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

A pravoszláv (görögkeleti) vallásúak száma a Duna jobb partján és a Duna–Tisza között 1880 és 1931 között növekedett a legerőteljesebb mértékben (64 %), s ezzel meghaladta a katolikusok (38 %) és a protestánsok gyarapodásának (10 %) mértékét. Viszont a Tisza–Maros szögében a protestánsok száma nőtt 62 %-kal, megelőzve a görögkeleti (24) és a katolikus (21) vallásúak növekedési mutatóit.

A Duna jobb partján és a Duna–Tisza között 1880 és 1941 között a háborús eseményeknek és az elvándorlásnak tulajdoníthatóan a katolikus vallású népesség mintegy felével (49,2 %), a pravoszláv populáció alig egyharmadával (30,8 %), a protestánsok pedig csak 15 %-kal gyarapodtak, az izraeliták létszáma pedig 10 %-kal csökkent.

B) A Délvidék járásainak vallási struktúrája

A vándorlás, a telepítés olykor jelentős arányeltolódásokat idézett elő a járásokban, még azokban is, amelyekben az elemzett időszakban mindig ugyanaz a felekezet foglalta el az első és a második pozíciót.

4. sz. táblázat

A járások felekezetek szerint

A két legnagyobb felekezet 1880 és 1941 között mindig azonos

	<i>Katolikus, protestáns</i>	<i>Katolikus görögkeleti</i>	<i>Görögkeleti, katolikus</i>	<i>Görögkeleti, protestáns</i>
Baranya vármegye		Mohácsi járás		
Vas vármegye	Muraszombati járás Szentgothárdi járás			
Zala vármegye	Alsólendvai járás Nagykanizsai járás			
Bács-Bodrog vármegye	Topolyai járás	Kulai járás Bajai járás Óbecsei járás Palánkai járás Zentai járás Zombori járás	Apatini járás Zsablyai járás	Titeli járás
Krassó-Szörény vármegye				Jámi járás
Temes vármegye				Fehértemplomi j. Kevevári járás Verseci járás
Torontál vármegye		Bánlakai járás	Alibunári járás	Antalfalvai járás
	Módosi járás Törökkanizsai járás Zsombolyai járás	Nagykikindai járás Pancsovai járás Párdányi járás Törökbecsei járás		

A két legnagyobb felekezet 1880 és 1941 között felcserélődött, változott

	<i>Katolikus, protestáns görögkeleti</i>	<i>Katolikus, görögkeleti</i>
Baranya vármegye	Baranyavári járás Siklói járás	
Zala vármegye	Csáktornyai járás Letenyei járás Perlaki járás	
Bács-Bodrog vármegye	Bácsalmási járás	Hódsági járás Újvidéki járás
Torontál vármegye		Csenei járás Nagybecskereki já- rás

Forrás: KSH, a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

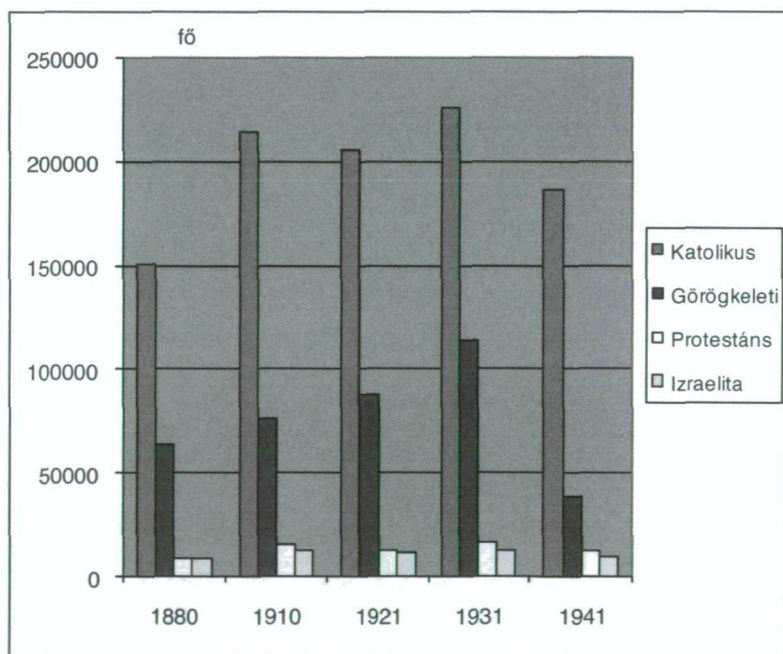
C) A Délvidék városainak vallási struktúrája

A térség városainak népessége a lakosság 20-25%-át tette ki, s a városi népesség száma 1880–1930 között közel 60%-kal növekedett. A délvidéki városokban a viszonylag kis létszámú protestánsok száma gyarapodott a legnagyobb mértékben, közel kétszeresére nőtt. A pravoszlávok (ortodox) száma 79 %-kal nőtt, izraelita hitűek is gyarapodtak (52%), végül a katolikusok 50%-kal.

1880 és 1941 között is a protestánsok száma nőtt a legjobban (44,9 százalékkal), de a Tisza–Maros szögének vissza nem csatolása csökkentette a görögkeleti vallású népesség nagyságát (mintegy 40 százalékkal), ugyanakkor mintegy ötödével nőtt (23,7 százalék) a katolikus és izraelita hitű városi populáció.

2. sz. ábra

A Délvidék városi népessége vallás szerint, 1880–1941

5. sz. táblázat

A Délvidék városi népessége vallás szerint, 1880–1941

Év	Összesen	Ebből			
		katolikus	görögkeleti	protestáns	izraelita
1880	231 518	150 942	63 599	8 383	8 257
1910	317 980	214 355	76 187	15 016	12 189
1921	319 557	205 460	87 815	12 167	11 810
1931	369 842	225 608	113 771	16 647	12 563
1941	248 061	186 717	39 035	12 143	9 835

Egy korábbi népszámlálás százalékában

1910 (1880=100,0)	137,4	142,0	119,8	179,1	147,6
1921 (1910=100,0)	100,5	95,9	115,3	81,0	96,9
1931 (1921=100,0)	115,7	109,8	129,6	136,0	106,4
1941 (1931=100,0)	67,1	82,8	34,3	72,9	78,3

Az 1880. évi népszámlálás százalékában

1910	137,4	142,0	119,8	179,1	147,6
1921	138,0	136,1	138,1	145,1	143,0
1931	159,7	149,5	178,9	198,6	152,1
1941	107,1	123,7	61,4	144,6	119,1

Forrás: KSH, a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

Az előző táblázat nem azonos terület vallás, felekezet szerinti városi népességszámának adatait foglalja össze. Az alábbiakban ezért külön részletezzük a Délvidék Duna jobb partja és Duna–Tisza köze régiójának együttes vallási adatait, valamint a Tisza–Maros szöge ugyanilyen tartalmú idősorát.

*A Délvidék városi népessége vallás szerint, régióként
(1880–1941)*

Év	A népesség	Ebből				
		katolikus	görögkeleti	protestáns	izraelita	egyéb
Duna-Tisza köze régió						
1880	142 843	108 977	24 277	4 534	4 848	–
1910	205 477	158 657	29 373	8 860	8 476	111
1921	210 193	154 047	38 211	7 664	8 623	–
1931	247 454	170 829	55 291	10 697	9 780	857
1941	248 061	186 717	39 035	12 143	9 835	177

Egy korábbi népszámlálás százalékában

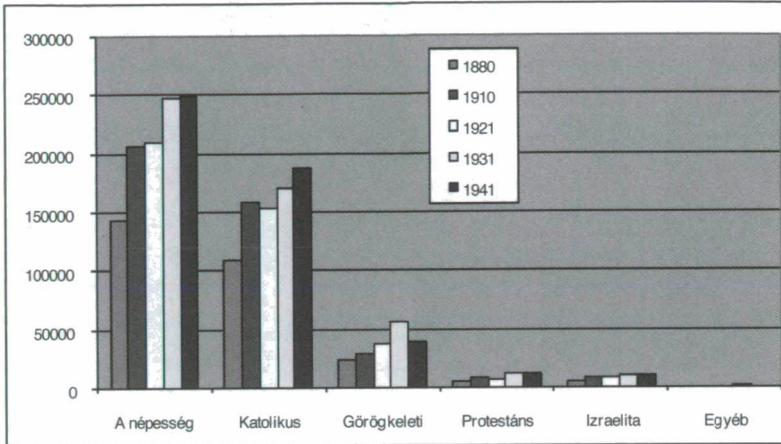
1910 (1880=100,0)	143,8	145,6	121,0	195,4	174,8	..
1921 (1910=100,0)	102,3	97,1	130,1	86,5	101,7	–
1931 (1921=100,0)	117,7	110,9	144,7	139,6	113,4	..
1941 (1931=100,0)	100,2	109,3	70,6	113,5	100,6	20,7

Az 1880. évi népszámlálás százalékában

1910	143,8	145,6	121,0	195,4	174,8	..
1921	147,2	141,4	157,4	169,0	177,9	–
1931	173,2	156,8	227,8	235,9	201,7	..
1941	173,7	171,3	160,3	267,8	202,9	..

3. sz. ábra

A Délvidék városi népessége, Duna–Tisza köze régió
(1880–1941)

Forrás: KSH, a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

7. sz. táblázat

Év	A népesség	Ebből				
		katolikus	görögkeleti	protestáns	izraelita	egyéb
Duna-Maros szöge régió						
1880	88 675	41 965	39 322	3 849	3 379	69
1910	112 503	55 698	46 814	6 156	3 713	122
1921	109 364	51 413	49 604	4 503	3 187	654
1931	122 388	54 779	58 480	5 950	2 783	396

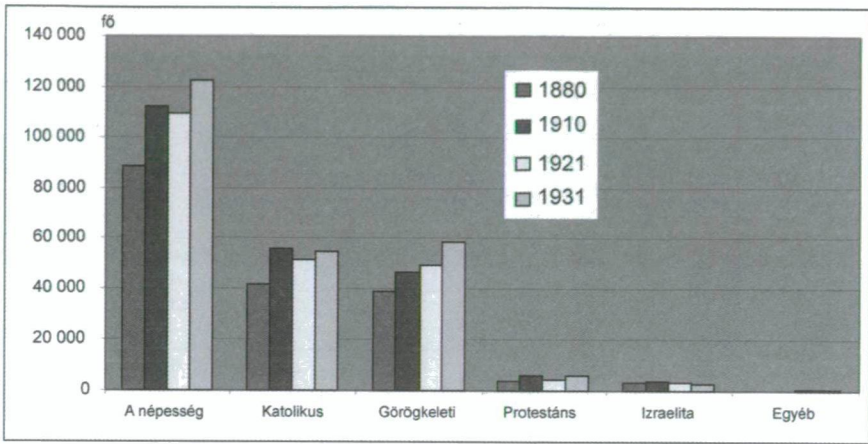
Egy korábbi népszámlálás százalékában

1910 (1880=100,0)	126,9	132,7	119,1	159,9	109,9	176,8
1921 (1910=100,0)	97,2	92,3	106,0	73,1	85,8	536,1
1931 (1921=100,0)	111,9	106,5	117,9	132,1	87,3	60,6

Az 1880. évi népszámlálás százalékában

1910	126,9	132,7	119,1	159,9	109,9	176,8
1921	123,3	123,3	126,1	117,0	94,3	947,8
1931	138,0	130,5	148,7	154,6	82,4	573,9

A Délvidék városi népessége, Tisza–Maros szöge régió (1880–1941)

Forrás: KSH, *a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941)*, Budapest, 1999

A Duna–Tisza köze régióban a városi népesség közel háromnegyedével, a Tisza–Maros szögi tájon azonban csak 38 %-kal növekedett fél évszázad alatt (1880 és 1931 között). Mind a két régióban a viszonylag kis létszámú protestáns népesség száma gyarapodott a legerőteljesebben. A Duna jobb partján számuk több mint kétszeresére nőtt, míg a Tisza–Maros szögében – feltehetően az első világháborút követő elvándorlás eredményeként – csak mintegy harminc százalékkal. 1931-ben mind a két tájon a görögkeleti vallásúak száma gyarapodott igen erőteljesen: a Duna jobb partján több mint kétszeresére, a Tisza–Maros szögében folyamatosan, de fél évszázad alatt csak mintegy felével. Ha a kis létszámú izraelita vallású városi népesség számának változását taglaljuk, akkor jellemző, hogy a Duna jobb partjának fejlettebb gazdasági-társadalmi viszonyai között fél évszázad alatt létszámuk kétszeresére növekedett, míg a Tisza–Maros szögében folyamatosan csökkent a számuk.

Az iparosok körében a zsidók magasabb arányszámát igazolják az 1939. IV. tc. alapján (A zsidók közeleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló törvény) végrehajtásának levéltári forrásai.³ A Csongrád Megyei Levéltár adatai szerint Szabadkán (1944. június 6-i jelentés) 2283 nem zsidónak minősülő iparúzó mellett 365 fő (15,5%) zsidó (míg a lakosságban jóval kisebb arányszámot képviselnek), Zomborban 1535 iparúzó 6,71%-a zsidó (1943. július 31-i jelentés), ez az adat 1939-ben még 27,27% volt, Magyarakanizsa 613 iparúzójének 40%-a (!) zsidó iparúzó volt (1942. május 9-i jelentés), Zentán pedig 1127 iparúzó 13,13%-a zsidó, Horgos község 248 iparúzóje közül

³ A Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara jegyzőkönyvei 1939, 1940, 1941, 1942, 1943. évekről. Csongrád Megyei Levéltár Iratai 2352.; Szegedi Kereskedelmi és Iparkamara iratai. Egyes községek iparosai az 1939 (IV. tc.) zsidótörvény alapján. Csongrád Megyei Levéltár Iratai.; Szabadka, Zombor, Zenta város iparúzóinak a zsidótörvény (1939. IV. tc.) alapján készült névjegyzéke. Csongrád Megyei Levéltár Iratai. IX. 201. 30–34. pp.

9,67% zsidó (1942 júliusi jelentés). Az iparúzők listáját tanulmányozva pedig megállapíthatjuk, hogy köztük leginkább magyar nevekkal találkozunk.

A Délvidék tíz rendezett tanácsú és törvényhatósági jogú városát csoportosítva tapasztalhatjuk, hogy Magyarkanizsán, Zentán és Szabadkán a népszámlálások időpontjában mindig a katolikus hitűek voltak döntő többségben (több mint 80–90 %), Zomborban, Fehértemplomban és Versecben is a népesség nagyobbik hányada volt katolikus, arányuk azonban már csak 50–70% között hullámzott és a pravoszláv (ortodox) vallású népesség aránya 23–46 %-ot tett ki, amíg Nagybecskerekén, Nagyikindán és Pancsován a katolikus többséget a görögkeletiek többsége követte és megfordítva. Az 1910. évi (utolsó Monarchia-beli) népszámlálás a pravoszlávok járasonkénti megoszlását a következőképpen mutatta ki:

8. sz. táblázat

A szerb, a román és a rutén anyanyelvű népesség és a pravoszláv vallásúak aránya járasonként a Délvidéken, 1910

Vármegye	Járás	Szerb	Román	Rutén	Szerb, román, rutén együtt	Görögkeleti vallásúak
		anyanyelvűek				
		a népesség százalékában				
Baranya	Baranyavári	13,61	0,01	0,00	13,62	14,50
	Mohácsi	8,02	0,00	0,00	8,02	7,96
	Siklósi	0,89	0,00	0,00	0,89	0,97
Vas	Muraszombati	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Szentgotthárdi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Zala	Alsólendvai	0,00	0,01	0,00	0,01	0,01
	Csáktornyai	0,08	0,01	0,00	0,09	0,08
	Letenyi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Nagykanizsai	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	Perlakii	0,00	0,02	0,00	0,02	0,00
Bács-Bodrog	Apatini	11,76	0,01	0,00	11,77	11,84
	Bácsalmási	0,21	0,01	0,00	0,22	0,31
	Bajai	5,40	0,00	0,00	5,40	5,27
	Hódsági	12,49	0,00	0,34	12,83	13,18
	Kulai	9,59	0,23	17,56	27,38	9,49
	Óbecsei	42,05	0,02	0,4	42,11	42,12
	Palánkai	27,43	0,02	0,00	27,45	28,45
	Titeli	65,34	0,02	0,18	65,54	64,53
	Topolyai	3,79	0,00	0,10	3,89	3,65
	Újvidéki	21,12	0,03	0,09	21,24	21,28
Zentai	23,52	0,03	0,00	23,55	23,63	
Zombori	9,55	0,00	0,00	9,55	9,58	
Zablyai	70,61	0,00	0,43	76,4	70,53	

Csongrád	Tiszáninneni	0,01	0,04	0,00	0,05	0,19
Krassó-Szörény	Jámi	50,98	8,85	0,00	59,83	59,93
Temes	Fehértemplomi	56,98	22,36	0,00	79,37	81,59
	Kevevári	44,33	16,08	0,01	63,42	64,58
	Verseci	24,97	52,72	0,00	77,69	77,40
Toronál	Alibunári	40,26	51,15	0,00	91,41	91,30
	Antalfalvai	52,14	11,57	0,00	63,71	62,99
	Bánlakai	17,47	14,61	0,00	32,08	32,99
	Csenei	50,56	0,81	0,00	51,37	53,72
	Módosi	25,89	7,80	0,02	33,71	34,66
	Nagybecskereki	26,40	19,34	0,00	45,74	45,64
	Nagykikindai	52,91	0,61	0,00	53,52	54,10
	Pancsovai	31,18	22,72	0,00	52,60	54,21
	Párdányi	46,93	1,26	0,00	48,19	49,39
	Törökbecsei	67,96	0,23	0,00	68,19	68,48
	Törökkanizsai	41,15	0,51	0,00	41,66	42,12
	Zombolyai	13,33	2,92	0,00	16,25	16,10

Forrás: KSH, a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

A pravoszláv lakosság megoszlása a délvidéki városokban 1910-ben a következő képet adja:

9. sz. táblázat

A szerb, a román és a rutén anyanyelvű népesség és a görögkeleti vallásúak aránya városonként, 1910

Város	Szerb	Román	Rutén	Szerb, román rutén együtt	Görögkeleti vallásúak
	anyanyelvűek				
a népesség százalékában					
Magyarkanizsa	1,93	0,00	0,00	1,93	2,22
Zenta	6,81	0,03	0,01	6,85	7,00
Szabadka	3,71	0,00	0,01	3,78	3,68
Újvidék	34,52	0,25	0,99	35,76	34,39
Zombor	38,84	0,09	0,05	38,98	38,83
Fehértemplom	17,30	15,67	0,03	33,00	33,38
Versec	31,43	3,21	0,03	34,67	34,87
Nagybecskerek	34,35	1,30	0,00	35,63	35,92
Nagykikinda	52,80	1,60	0,00	54,40	54,94
Pancsova	31,43	3,21	0,03	34,67	34,87

Forrás: KSH, a Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

Kiemelendő, hogy Szabadka, Újvidék és Zombor kivételével minden városban nagyobb volt a görögkeleti hitűek száma, mint a szerb, román és rutén anyanyelvű népesség.

A Délvidék 1941. évi területén a felekezetek arányai megváltoztak, hiszen a Tisza-Maros szögének vissza nem csatolása majdnem felére csökkentette az 1931. évi görögkeleti vallású népesség arányszámát (33,40-ról 16,14 százalékra) és megnövelte a katolikus népesség hányadát (9,9 százalék). A protestáns és az izraelita vallású népesség hányada alig változott.

A Délvidéken 1880 és 1941 között a katolikus (54–70%) és a görögkeleti (16–33%) vallású népesség alkotta a két legnagyobb hitfelekezetet.

8. sz. táblázat

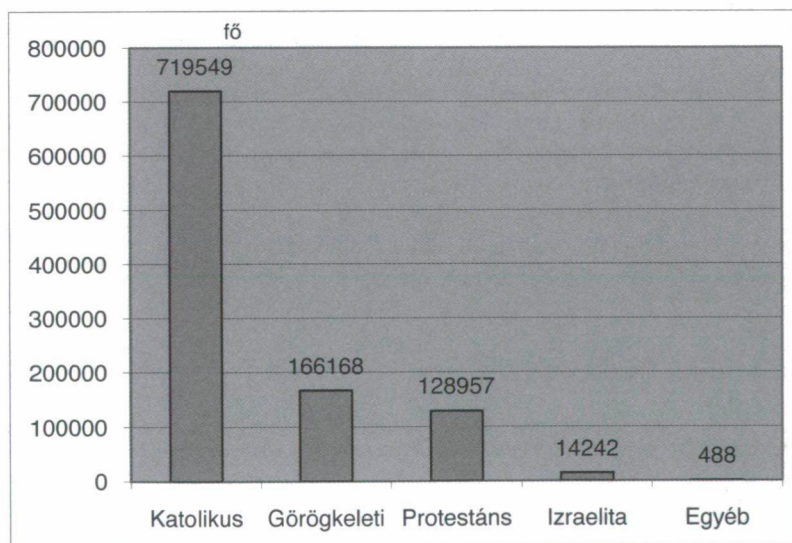
A Délvidék népességének vallási megoszlása, 1941

A népesség összesen	Ebből				
	katolikus	görögkeleti (Pravoszláv)	protestáns	izraelita	egyéb
1 029 405	719 549	166 168	128 957	14 242	488
Megoszlás, %					
100,00	69,90	16,14	12,53	1,38	0,05

Forrás: KSH

5. sz. ábra

A Délvidék népességének vallási megoszlása, 1941

Forrás: KSH, A Délvidék településeinek vallási adatai (1880-1941), Budapest, 1999.

A disszertációm mellékletében közlöm a Délvidék anyanyelvi megoszlását a tárgyalt korszakban járasonként bontva. Az anyag bősége és egybetartozása miatt célszerűbbnek találtam, hogy az egész anyagot közöljem, minthogy abból egyes településeket, járásokat emeljek ki csupán.

Délvidékre 1941-ben betelepítették a bukovinai székelyeket. Azonban ez a beköltöztetett népcsoport már 1944-ben menekülésre kényszerült.

A bukovinai székelyek története 1764. január 7-én kezdődik, amikor báró Siskovics altábornagy parancsára Carato alezredes a Mádéfalván éjszakázó csíki és háromszéki székelyekre támadt és lemészárolta az ott tartózkodók nagy részét. A források szerint 200 és 4004 fő halálos áldozatot említenek a mádéfalvi veszedelemnek is nevezett esemény következményeként. A történet háttérében Mária Terézia új határvédelmi rendszerre állt, amelyet nem sikerült megszervezni, mert a székelyek nem voltak hajlandók lemondani a kiváltságaikról.⁵ A mádéfalvi veszedelem tehát a székelység vezetőit, legöndudatosabb rétegét tizedelte meg, egyrészt a mészárlásnak, másrészt az azt követő menekülésnek köszönhetően. A számuk pontosan nem mutatható ki, de valószínűleg ezer fölé tehető. (Felmerül azonban a kérdés, hogy a Bukovinában megtelepedett közösség valóban megegyezik-e a Mádéfalváról elmenekült székelyekkel vagy esetleg más csoportok is csatlakoztak hozzájuk.)

A menekülés iránya a Kárpátok nyugati oldala, Moldva volt, ahová más településről is bevándoroltak a magyarok. A Moldvában való tartózkodás ideiglenesnek bizonyult, ugyanis a Török Birodalom által 1774-ben Ausztriának átengedett Bukovina újabb költözésre készítette a székelyeket. A Habsburg udvar elismerte, hogy helytelenül járt el a székelyekkel szemben, és a gyéren lakott Bukovinába telepítette a korábban Moldvába menekült magyarokat. Előbb Istensegítset és Fogadjistent hozták létre, majd Hadikfalva, Andrásfalva, Laudonfalva és Józseffalva településeket. 1786-ig összesen 2687-en jöttek át Moldvából Bukovinába, amely szám sokkal nagyobb az ezer főnél, ahányan menekültek el Mádéfalváról. Így feltételezhetjük, hogy az Erdélyt már korábban elhagyó székelyek is csatlakoztak a bukovinai telepésekhez, kihasználva a kedvező telepítési feltételeket. Azt sem lehet kizárni, hogy a moldvai csángók közül is csatlakoztak az áttelepülőkhöz. Bíró Mózes andrásfalvi református pap egy 1842-ben kelt levelében⁶ beszámolt a bukovinai magyar falvak létszámáról. E szerint 5276 lélek élt e falvakban még hozzá Hadikfalvában 1879 fő, Istensegítsben 1580, Andrásfalvában 1334, Józseffalvában 300 és Fogadj-Istenben 183 lélek.⁷ Statisztikai források beszámolnak hét bukovinai településről és 8000 ott élő magyarról, „kik szinte katolikusok, de

⁴ FÖLDI ISTVÁN: *Mádéfalvától a Dunántúlig*. Szekszárd, 1987. 30. p. Földi István szerint a 200 lemészárolt székely mellett újabb 200 veszítette életét az Olt jege alatt, amikor azon keresztül akartak a közeli erdőbe menekülni.

⁵ 1711-ig katonai szolgálatainak fejében, többek között saját tisztjeik alatt szolgálhattak és Erdély határain túl nem voltak kötelesek hadba szállni.

⁶ BÍRÓ MÓZES: *A' Bukovinai magyar reformáta Eklézsia*. Erdélyi Prédikátori Tár. Szerk. Salamon József. VI. füzet, 1836. pp. 159–162. pp.

⁷ FOKI-SOLYMÁR-SZÓTS: *A bukovinai székelyekről. Források a bukovinai székelyek történetének tanulmányozásához*. Babits Kiadó. Szekszárd, 30. p.

Andrásfalván a reformátusoknak is van egy anyaekklésia-juk”.⁸ 1880-ban 9887-en, 1910-ben 11.860-an és 1920-ban 16.000 magyar lakott Bukovinában.

A bukovinai székelyek és a csángók nem ugyanazt a népcsoportot alkotják. A bukovinaiakat székelyeket az 1880-as évek elején kezdték nevezni csángóknak, főként a budapesti sajtóban. Ekkor először merült fel hazatelepítésük terve. A későbbiekben a csángó elnevezés egyértelművé vált a telepessel. A kivándorlás már a XIX. század végén kezdődött, miután az 1880-as években a magyarországi Szent László Társulatnak köszönhetően hirtelen a figyelem középpontjába kerültek, s megindult a hazatelepítésük.⁹ Az első telepítésre 1883-ban került sor, amikor Tisza Kálmán kormánya közel 4000 székelyt telepített le az Al-Duna szabályozásából nyert földekre, Pancsova vidékén: Hertelendifalván, Sándoregyházán és Nagygyörgyfalván, de ez sikertelennek bizonyul, így 1888-ban a telepések nagy része visszament Bukovinába. Akik maradtak, azok a bácskai sváb és horvát falvakban szóródtak szét, közülük legtöbben Székelykévére kerültek.¹⁰ Ezt követően 1910-ig kisebb megszakításokkal mintegy 5500 bukovinai székelyt telepítettek Erdélybe, és amíg az al-dunai telepésekkel szinte teljesen megszakadt a bukovinaiak kapcsolata, addig az erdélyiekkel megmaradt a kapcsolattartás.

1939-ben a Bukovinában élő magyarok ismét az anyaország érdeklődésének középpontjába kerültek. 1940 tavaszán a szovjet csapatok benyomultak Bukovina északi részébe, augusztus végén pedig az Erdély egyik részét visszacsatolták Magyarországhoz. A magyar minisztertanács 1940. november 15-ei ülésén a hazatelepítés mellett döntött, de arra csak 1941 áprilisában – Jugoszlávia lerohanásával – került sor. A székelyeket Bácskában telepítették, holott azok azt kérték, hogy olyan területen leljenek otthonra, amely Magyarország területét képezi. Mint később kiderült a céljuk nem valósult meg. 1941. május 11-én Magyarország és Románia aláírta a bukovinai székelyek áttelepítéséről szóló megállapodást. A megegyezés szerint a székelyeknek le kellett mondaniuk állampolgárságukról, nem hozhattak magukkal 2000 lejnél nagyobb összeget, mindössze háztartási felszereléseiket, és személyes tárgyakat hozhatták el otthonaikból. A telepítést június 21-ig tartott, s szinte mindenki eljött Bukovinából. Az ottani öt faluból itt 28 kisebb-nagyobb település jött létre: 2828 család 13.500 lélekkel érkezett az I. világháborús szerb önkéntesek (dobrovoljac) házaiba. Ezek a szerb önkéntesek 1918-ban érkeztek délvidékre, és a betelepítésük az etnikai összetétel megváltoztatását szolgálta, éppúgy, mint a bukovinaiak betelepítése is. Az öt bukovinai székely község lakóit 14 községben, illetve ún. szálláson (tanya) helyezték el. A hadikfalviak Stepanicévrora (211 család, 768 fő), Tankosicévrora (40 család, 166 fő), Veternikre (40 család, 232 fő), Vojvoda-Mišićre (11 család, 42 fő), Staro Đurđevóra (148 család, 590 fő) és Sirigre (114 család, 493 fő) kerültek.¹¹; a józseffalviak és a fogadjistenbeliek Tomićévrora (66 család, 290 fő) és Vajskára (46 család, 204 fő). Az Andrásfalva lakosai az új falvak elnevezéseiben rendszerint megtartották a bukovinai anyaközösség nevének első részét. Az andrásfalvaiak

⁸ FÉNYES ELEK: *Magyarország statisztikája*. I. kötet. Trattner-Károlyi, Pest, 1842. pp. 66–67. pp.

⁹ CSUPOR TIBOR: *Bukovinaiak*. Valóság 1979. 5. sz. 59. p.

¹⁰ Csupor Tibor: *Mikor Csíkból elindultam*. Magyarország felfedezése sorozat. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987. pp. 359-374.

¹¹ A. Sajti Enikő: *Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941*. A szerző a települések szerb neveit közli. <http://mek.oszk.hu/01200/01275/01275.htm>.

Szabadka, Topolya és Bácskakossuthfalva környékén telepedtek le és hét bácskai települést hoztak létre, még hozzá: Andrásfalva (Karadordevo) (174 család, 808 fő), Andrásföldje (Mali Beograd) (60 család, 290 fő), Andrásnépe (Kočićevo) (25 család, 143 fő), és Bácsandrásnépe (Bácsfeketehegy Feketić) (35 család, 153 fő), valamint Andrásmező (Sztaniszló), Andrásfelte (Angyalbandi), és Bácsandrászállás (Cserepes). Az istensegitsbeliek két dobrovoljac telepen, Sokolacon (26 család, 1156 fő) és Novo Crvenkán (92 család, 445 fő) rendezkedtek be.¹²

A felsorolt falvak közül a reformátusok Andrásfelteken és Bácsandrásnépezen telepedtek le.¹³ A székelyek megkapták a nekik járó földterületet (családonként 7 hold és minden gyermek után még egy-egy hold). 1942-ben minden család megkapta a honosítási okiratot, magyar állampolgárrá lett. Három évvel a betelepítésük után földönfutóvá váltak. A németek 1944. március 19-én megszállták Magyarországot, ami nyugtalanságot okozott az új telepes székelyek sorában is. Szeptemberben már a jugoszláv partizánok uralták a térséget, októberében pedig váratlanul megérkezett a kiűritési parancs. Azonnali menekülésre hívták fel a székelyeket, akik magukkal csak annyit vittek, amennyit gyorsan fel tudtak pakolni a szekerekre. Kisebb csoportokra szakadva észak felé indultak. A Dunán Bajánál és Dunaföldvárnál keltek át, majd szétszóródtak a Dunántúlon. Egy nagyobb csoportjuk Ercsi és Lovasberény környékén telepedett meg, a többiek Zala és Vas megyébe, Győr környékére, valamint Fehér megyébe kerültek, de voltak, akik már akkor a Dél-Dunántúlon találtak ideiglenes szállást. Egy ötszáz családból álló csoport nem tudott átkelni a Dunán, mert későn értesült a kitelepítésről. 1945. februárjában engedték át a határon, és őket később Bács-Bodrog vármegyébe telepítették. A bukovinai származású férfiak egy részét a jugoszláv partizánok rövid időre kényszermunkára fogták, majd később elengedték őket. Közülük több ember sorsa ismeretlen maradt, valószínűleg megölték őket.

A Magyarországra érkezett menekültek letelepítése szorosan kötődik a magyarországi németek kitelepítéséhez. A székelyeknek juttatott dunántúli földek és házak addig a kitelepített németek tulajdonát képezték. Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. március 18-án megjelent 600/1945. M.E. számú rendelete a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról 4. paragrafusában kimondta, hogy „Teljes egészében és a nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók, a nyilas nemzetiszocialista és egyéb fasiszta vezetők, a Volksbund-tagok, továbbá a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait.”

Április 17-én az Országos Földbirtokrendező Tanács (OFT) is megkereste a Megyei Földbirtokrendező Tanácsot (MT) a bukovinaiak letelepítésével kapcsolatban: 3800 családot, 14.000 lélekkel kellene letelepíteni a „tolnavármegyei völgyeségi járásnak sváblakta községeibe, valamint az ezzel esetleg szomszédos területeken lévő sváb nemzetiségű községekbe.”

¹² A. Sajtó Enikő: Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941. <http://mek.oszk.hu/01200/01275/01275.htm>.

¹³ Sebestyén Ádám: *A bukovinai andrásfalvi székelyek élete és története Mádéfalvától napjainkig*. Kiadja a Tolna Megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya. Szekszárd, 1972. 66. p.

1945 végén az egykori bukovinai székelyek túlnyomó része (2131 család) a Völgy-ségben, Bonyhád és környékén 32 kisebb-nagyobb faluban, telepedtek le.¹⁴ Mellettük 716 család (mintegy 3000 fő) Baranyába¹⁵, 500 család Bács-Kiskun megyébe, 329 család a Tolnai-Hegyhátra, végül 145 család Bátaszékre. Tolna megyében összesen 3821 fő telepedett le.¹⁶ A földosztás során a Magyarország különböző részeire letelepített 3821 székely család 33 085 kat. hold földet kapott, vagyis átlagosan 8,6 kat. holdat.¹⁷

A bukovinai székelyeknek ezúttal is meg kellett küzdenie a helyi lakosság előítéletével és ellenszenvével. Ezt elsősorban a telepítés módja váltotta ki, de jelentősen hozzájárult az is, hogy a jómódú környezetben a székely fogalma még hosszú ideig a szegénységet jelentette. A 20. század végén eredeti, letelepüléskori elhelyezésük sokat módosult. A többség Délkelet-Dunántúlon él, de pár ezren ma is Érden élnek és megőröktik a bukovinai székely néphagyományt.

---

¹⁴ U. o. 72. p.

¹⁵ A. Sajti Enikő: Székely telepítés és nemzetiségpolitika a Bácskában – 1941. <http://mek.oszk.hu/01200/01275/01275.htm>.

¹⁶ ŐSY-ÖBERDING JÓZSEF : *A bukovinai székelyek letelepítése a Dunántúlon*. Agrártörténeti Szemle. 1967. 1-2. sz. pp. 183-194. 188. Tolnába és Baranyába a bukovinaiakon kívül 702 erdélyi székely és 141 moldvai csángó családot telepítettek.

¹⁷ U. o. 190-191. p.